

ÁDEBIYAT SABAQLARÍNDÁ INTERAKTIV TEXNOLGIYALAR

Ахмет Байтұрсынов- ұлт ұстазы
Қалтеева Гүлшат Бекхожаевна
*Қарақалпақстан Республикасы,
Тахтакопир районы 13- мектеп*

Summary. *The article describes the methods of using interactive technologies in teaching Karakalpak literature, features of the use of lectures and methodological issues of their teaching.*

Key words: *interactive technologies, literature, poetry, poem, character, method, genres, publicistic.*

Házirgi zamanagóy mekteplerinde ádebiyat sabaqların oqıtıw barısında oqıw diskussiyası, múyeshler, aqıl hújimi, PSMJ, BBB, klaster usaǵan interaktiv metodlar keńnen qollanıw, sabaqtıń nátiyjesin arttırıp baradı. Sabaq waqtında oqıwshılar tárepinen ádebiyat máselesine talıqlansa bul formalar nátiyjeli boladı. Sebebi ádebiyat boyınsha oqıwshılardıń túsiniǵı anıqlanadı hám ádebiyatqa baylanıslı máselelerdi sheship baradı.

Ádebiyattı oqıtıw barısında interaktiv iskerlik tiykarınan óz-ara baylanıs, jeke juwapkershilik, bir-birine járdem kórsetiw háreketi, jumıstı birge alıp barıw qábileti, topardaǵı jumıs nátiyjeleri menen anıqlanadı. Jáne de interaktiv texnologiya menen ótkerilgen ádebiyat sabaǵında bir shıǵıp sóylewshiniń, bir pikirdiń ústemligi sheklenedi. Oqıwshılar sabaqta óz pikiriniń kóz benen aytıwǵa hám tiyisli ádebiy materiallardı talqılaw tiykarında quramalı máselelerdi sheshiwge, qáte pikirlerdi saplastırıwǵa, tereń oylap kórilgen sheshimlerdi qabil etiwge, pikirlesiwge, óz-ózi menen mádeniyatlı qarım-qatnas jasawǵa úyrenedi. Bunday nátiyjeler ádebiyat sabaqlarında jeke, jup hám topar jumısların shólkemlestiriw arqalı ámelge asadı.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń interaktiv texnologiyaları sabaqta sherikleslik jaǵdayında jaratıladı. Interaktivlik usılǵa tiykarlangan texnologiyanı qollanıw, oqıtıwshı dóretiwshi sheriklesler sıpatında islewge tiykarlangan ózgerislerge, turaqlı tayarlıqqa hám juwapkershilikli máselelerdi sheshiwge úyrenedi. Ádebiyattı oqıtıwda interaktiv usıllardı qollanıw arqalı oqıwshılardıń ádebiyat sabaǵına qızıǵıwshılıǵı artıp, ádebiy oqıw materialların bekkem ózlestiriwin tereńlestirip, olardıń tereńnen oylaw hám erkin pikirlew qábiletlerin rawajlandıpadı. Sonlıqtan, muǵallım ádebiyat sabaqlarında interaktiv texnologiyalardı paydalanıw arqalı jeke tájiriye toplaп, interaktiv texnologiyalardı qollanıw haqqında jazılǵan metodikalıq ádebiyatlar menen tanısıp, sabaqlarında interaktiv texnologiyalardıń nátiyjeli paydalanıw usıllarına tereńnen túsiniп baradı hám sabaqta kóp tabıslarǵa erisedi.

Hárbir oqıtıwshı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda interaktiv oqıtıw texnologiyasını qollanıwdıń bir neshe talapların basshılıqqa alıwı shárt. Birinshiden, ádebiyat sabaǵın

shólkemlestiriwde oqıw xanasınıń tazalıǵına hám tayarlıǵına itibar beriw, oqıwshılardıń sabaqqa tayarlıǵın, ádebiyat sabaǵına oqıwshılardıń tolıq qatnasıwın qadaǵalaw kerek. Ekinshiden, kishi topardaǵı oqıwshılardıń óz-ózara ádebiy materiallardı tallawı hám pikirlesiwı ushın múmkinshilik jaratıw, qoyılǵan másele boyınsha hár bir topar pikir almasıwına hám topar aǵzalarınıń bir-biri menen aralasıw múmkinshiligine ruxsat beriwı zárúr. Úshinshiden, dóretiwshilik sabaqqa kerekli materiallardıń aldın ala tayarlanıp qoyılıwı, tártip hám belgilengen waqıtqa dıqqat beriliwı, hárbir topardıń bergen juwapları durıs bahalanıwı tiyis.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda mashqalalı lekciya, monografiyalıq lekciya, sholıw lekciyası, háreketshen lekciya, energiya almasıw lekciyaların paydalanıw kerek. Ádebiy materiallardı oqıtıwda lekciya túrлерinen paydalanıw tiykarınan ótilejaq hárbir temanıń kólemine, sabaqtıń maqsetine hám wazıypalarına muwapıq boladı. Usı kózqarastan Ájiniyaz shayırdıń poeziyasın oqıtıwda mashqalalı máseleledi jaratıw, sabaqta júzege keltiriw hám onı ámelge asırıwdıń usıllarına dıqqat awdarıladı [7].

Ájiniyaz shayırdıń poeziyasın oqıtıwda mashqalalı jaǵdaylardı payda etiw múmkin bolǵan máselelerdi ajıratıp alıw kerek. Bunıń ushın oqıtıwshı baǵdarlamada berilgen shayırdóretpeleriniń mazmunın hám janlıq túrлерin, sonday-aq shayırdıń poeziyası boyınsha izertlengen ilimiy teoriyalıq miynetlerdi biliwı tiyis. Onıń poeziyası boyınsha qarama-qarsılıqlarǵa iye bolǵan, jasırın mashqalalı sorawlardı muǵallım izlep, taba biliwı kerek. Máselen, Ájiniyaz shayırdı ne ushın prozalıq shıǵarmalar jazbadı? Onıń qaysı dóretpesinde dramalıq shıǵarmalardıń belgileri kórinedi? Qaraqalpaq poeziyasına lirikanıń qaysı formaların alıp keldi? Sabaq barısında oqıwshılardıǵa qıyınshılıq bolatuǵın jerlerdi bilip, itibarlı bolǵanı maqul. Lirikanıń túrлерi boyınsha oqıwshılardıń túsiniǵin arttırıp, nátiyjede qarama-qarsı jaǵdaydı keltirip shıǵarǵanı tiyis.

Ájiniyaz shayırdıń poeziyasın oqıtıwda mashqalalı jaǵdaydı júzege keltiretuǵın mısallardı tallaw. Máselen, shayırdı lirikasında qosıq qurılısı, bánt, uyqas, buwın haqqında sorawlar beriw kerek. Bunda oqıtıwshı mashqalalı máseleni aldınan biliwı, olardaǵı qaysı túsinikler tiykarında qarama-qarsılıqlar payda etiliwin anıqlap aladı. Pán oqıtıwshısı mashqalalı máseleniń salıstırmalı túrge iye ekenligin esapqa alıwı tiyis. Sebebi shayırdıń poeziyası boyınsha waqtınan burın payda etilgen mashqalalı másele oqıwshılardı júdá qızıqtırmaydı, kesh payda etilgen mashqalalı jaǵday pútkilley paydasız boladı.

Oqıtıwshı Ájiniyaz shayırdıń poeziyası boyınsha lirikanıń túrлерi, mazmunı, qaharmanları, janlıq ózgesheliklerine baylanıslı mısallar menen qarama-qarsılıqlı pikirledi júzege keltiriwı múmkin. Shayırdıń poeziyasın izbe-izlikte túsindirliwin, sorawlardıń qanday maqsette beriliwı kerekligin hám ayırım jaǵdaylarda juwaplardı jasırıp saqlaw, ashıqtan-ashıq kórsetiw kerekligin aldın ala anıqlap alǵanı maqul. Bul basqıshda bir neshe sorawlar tómendegi tártipte beriliwı múmkin:

1. Ájiniyaz shayırdı lirikasınıń idealıq-tematikası haqqında túsiniq beriw.
2. Ájiniyaz shayırdıń poeziyasınıń janlıq ózgesheligin túsindiriw.

3. Ájiniyaz shayırdırn “Bozataw” poeması janrlıq jaqtan qaysı túрге kiredi ?
4. Ájiniyaz shayırdırn poeziyasında neshe qatarlı qosıqlar ushırasadı?
5. Muxalles qosıqlarına misallar keltiriń.

Ájiniyaz shayırdırn poeziyasın oqıtıw boyınsha payda etilgen mashqalalı situaciyanıń oqıwshılar tárepinen qalay juwap beriliwlerin anıqlaw, bul jerde oqıwshılar tárepinen qaytarılıwı múmkin bolǵan juwaplardı, ushırasatuǵın qıyınshılıqlardı, júzege keletuǵın qarama – qarsı pikirlerdiń tiykarı neden ibarat ekenligin, olardıń qızıǵıwshılıǵın anıqlaw ushın oqıtıwshı ózin oqıwshınıń ornına qoyıw uqıplıǵına iye bolıwı tiyis. Mashqalalı máselelerdi oqıwshılardıń ózleri sheshkeni maqul.

Ájiniyaz shayırdırn poeziyasın oqıtıwda mashqalalı lekciyadan paydalanıw kóp nátiyjelerge alıp keledi. Shayır lirikası boyınsha tayarlanǵan mashqalalı lekciya – bul oqıwshılar sanasında ilimiy izleniwge tiykarlanǵan bilim, uqıp hám kónlikpelelerdi payda etiwge úyretiwshi birgelikte orınlanatuǵın pedagogikalıq iskerlik.

Ájiniyaz shayırdırn poeziyasın oqıtıw boyınsha mashqalalı lekciyanıń mazmunı tiykarınan mashqalalı másele, sorawlar, qısqasha baǵdarlama, lekciya teksti, tirek sózler, joba, ádebiyatlar diziminen ibarat. Mashqalalı lekciya tekstine qoyılatuǵın talaplar birinshiden, shayırdırn poeziyasın oqıtıw boyınsha jazılǵan mashqalalı lekciya sapası, mashqalalı sorawlardırn tereńligine diqqat awdarılıwı kerek. Ekinshiden, Ájiniyaz shayırdırn poeziyası boyınsha mámleketlik bilimlendiriw standart talaplarına muwapıqlıǵı, oqıw jobasında hám úlgi baǵdarlamada berilgen saatlarǵa sáykesligi, ilim, mádeniyat jańalıqları menen bayıtılıwı, metodikalıq qollanbaǵa, baǵdarlamaǵa uqsas mazmunǵa esarqa alınıwı tiyis. Úshinshiden, Ájiniyaz shayırdırn poeziyasın oqıtıw boyınsha jazılǵan mashqalalı lekciyada mashqalalı sorawlarǵa qoyılatuǵın talaplar, mashqalalı sorawdıń mashqalalı máseleden keltirip shıǵarılıwı, mashqalalı sorawdıń sabaq maqsetine sáykesligi, oqıwshılardıń óz kúshi menen yamasa oqıwshınıń járdemi menen qosımsha ádebiyatlardı úyreniw arqalı sheshe alıw imkaniyatınıń bar bolıwı zárúr. Tórtinshiden, mashqalalı soraw juwabı keste, sızılmada hám slaydlardıń tekstlerinde kórsetilmewi, mashqalalı soraw oqıwshını izleniwge baǵdarlaw kerek. Shayırdırn poeziyasın oqıtıw boyınsha materiallar oqıtıwshılar ushın metodikalıq qollanba hám belgili mazmunǵa iye boladı.

Ájiniyaz shayırdırn poeziyasın oqıtıw boyınsha dúzilgen lekciya tekstiniń ilim, mádeniyat jańalıqları menen bayıtılıwına qoyılatuǵın talaplar, birinshiden, jańa oqıw jiliniń basında keminde bir mártebe tolıqtırılıwı, shayırdırn poeziyasına baylanıslı mámleketlik kóleminde qabıl etilgen qararlar, nızamlar, jańalıqlar kirgizliwi, shayırdırn poeziyasın oqıtıwda innovaciya, tiyisli maǵlıwmatlar qosılıwı tiyis. Ekinshiden, shayırdırn poeziyasın oqıtıw boyınsha dúzilgen lekciya teksti kompyuterlerde tayarlanıp qaǵazda hám kompyuter versiyasında qollanıwı, mashqalalı lekciya kólemi shama menen on bet bolǵanı maqsetke muwapıq boladı. Úshinshiden, Ájiniyaz shayırdırn poeziyasın oqıtıw boyınsha dúzilgen mashqalalı lekciya tekstiniń sapasına diqqat awdarılıp, bul

lekciya teksti buringi "klassik" lekciya tekstinen túpten pariқ qilinadi. Lekciya hám seminar sabaqlariniń oqitiw texnologiyaları islep shıǵılıp, sabaq barısında mámleketlik bilimlendiriw standart talaplarına muwapiq oqıwshlardıń intellektual rawajlanıw dárejesi hám olardıń ruwxıy jeke ózgeshelikleri esapqa alınıwı kerek.

Aqılıy hújim oqıw barısında kishi toparlarda yamasa sabaq barısında ótkeriliwi múmkin. Bul metodtı qollanıw arqalı oqıwshlardıń "Bozataw" poeması boyınsha túsinigin arttıradı. Olardıń sabaqqa qızıǵıwshılıǵın kúsheytedi, pikirlew qábiletin rawajlandıradi. Jáne de "Bozataw" poemasına baylanıslı sabaqta klaster metodın qollanıwǵa boladı. Bul metod oqıwshlardıń lirika, satira, qosıqlardıń mazmunına, obrazlarına, kórkemligine túsinigin arttıruw maqsetinde qollanıladı. Klaster metodınıń talaplarına muwapiq oqıwshılar toparlarǵa bólinedi. Olar "Bozataw" poeması boyınsha pikirlerin taxtaǵa yamasa ódebiyat dápterine jazadı. "Bozataw" poemasınıń oqıtıwda sabaq túrlerinen, lekciya hám metodlardan orınlı paydalanıw sabaqtıń nátiyjeli bolıwına alıp keledi. Oqıwshlardıń shayır lirikasına túsinigi artıp, olardıń sanasında adamgershilik, watanǵa súyiwshilik, biri-birine húrmet sezimleri qalıplesip baradı.

Ulıwmalastırıp aytqanda, X-XI klasslarda, kásip óner kolleji hám akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında berilgen materiyallardı innovaciyalıq texnologiyalardı durıs paydalanıp, onda lekciya túrleri, interaktiv usıllar maqsetke muwapiq qollanıp barılsa oqıwshlardıń qaraqalpaq ádebiyatına bolǵan qızıǵıwshılıǵı artıp baradı hám olardıń dóretiwshilik kompetenciaları jetilisedi.

ÁDEBIYATLAR:

1. Юсупов К.А. Қәнигелик пәнди оқытыўда инновацион технология. – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2015. – 6 б.т. – 96 бет.
2. Юсупов К.А. Камал Мәмбетовтиң өмири ҳәм дөретиўшилигин үйрениў усыллары. Нөкис, «Miraziz Nukus», 2017. – 4,25 б.т. - 68 б.
3. Юсупов К.А. Ш.Сейтов прозасын таллаў усыллары. – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2017. – 4 б.т. – 64 бет.
4. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын сабақтан тыс жұмыслар арқалы үйрениўдиң илимий методикалық мәселелери.. – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2018. – 5 б.т. – 80 б.
5. Юсупов К.А. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasi. Sabaqlıq. – Tashkent: Sano-standart, 2018. – 21 б.т. – 336 б.
6. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Монография. – Нөкис: Qaraqalpaqstan, 2019. – 7 б.т. – 112 б.
7. Юсупов К.А. Академик лицейларда қорақалпоқ адабиётини ўқитиш методикаси (педагогика фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати). – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2021. – 4 б.т – 66 бет.

8. Юсупов К.А. Kórkem shıǵarmalardıń mazmunıń úyreniw metodikası. Oqıw qollanba. – Tashkent: Yosh avlod matbaa, 2021. – 23,75 б.т. – 380 б.
9. Юсупов К.А. Qánigelik hám pedagogikalıq ámeliyat. Oqıw qollanba.– Nókis: Ilimpaz, 2021. – 3.75 б.т. – 60 б.
10. Yuspov KA Arnawlı pánlerdi oqıtıw metodikası. sabaqlıq. – Tashkent: INNOVATSIYA-ZIYO, 2022. – 19 б.т. – 304 б.
11. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw texnologiyaları. Oqıw qollanba. – Tashkent: INNOVATSIYA-ZIYO, 2022. – 9.3 б.т. – 144 б.
12. Юсупов К.А. Халмурат Сапаров дәретиўшилиқ жолы. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 1996. 3-4-саны, 54-60.
13. Юсупов К.А. Бердақ шығармаларын үйрениў усыллары. «Қарақалпақстан муғаллими» журналы, Нөкіс, 1996. 1-2-саны, 12-15.
14. Юсупов К.А. «Айдос бий» дәстаны хәм тарийх. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 2000. 2-саны, 94-96
15. Юсупов К.А. (авторлар менен бирге) Оқыўшыларымыз пикир айтады. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 2000. 3-саны.
16. Юсупов К.А. «Айдос бий» дәстаны хәм тарийх. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 2000. 6-саны, 112-115.
17. Юсупов К.А. Хәзирги дәўир хәм Бердақ шайыр мийрасына көз қарас. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 2001. 2-саны, 126-128.
18. Юсупов К.А. Хәзирги дәўир қарақалпақ әдебиятында Айдос бий образы. ӨзРИАҚҚБ «Хабаршысы» журналы, Нөкіс, 2001. 5-саны, 130-131.
19. Юсупов К.А. Хәзирги дәўир қарақалпақ әдебиятында Айдос бий образының өзгешеликлери. ӨзРИАҚҚБ «Хабаршысы» журналы, Нөкіс, 2001. 6-саны, 138-139.
20. Юсупов К.А. «Шырашылар» романының көркем психологизми. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс, 2006. 6-саны, 112-115.
21. Юсупов К.А. XX әсирдеги қарақалпақ прозасында көркем психологизм мәселелери. «Муғаллим хәм үзликсиз билимлендириў» журналы, 2007, 4-саны, 11-15.
22. Юсупов К.А. Ишки монолог хәм шеберлик. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс 2008. 1-саны, 113-116.
23. Юсупов К.А. Лирикалық прозада көркем психологизм. «Әмиўдәрья» журналы, Нөкіс 2008. 2-саны, 124-127.
24. Юсупов К.А. Жазыўшылардың дәретиўшилиқ шеберлигин үйрениў методикасы. ҚМУ хабаршысы, 2009, 3-4-санлар, 126-129.
25. Юсупов К.А. И.Юсуповтың «Ўатан топырағы» шығармасының мазмунын үйрениў. ҚМУ хабаршысы, 2009, 3-4-саны, 46-49.
26. Юсупов К.А. Қарақалпақ әдебиятын интерактив методлар менен оқытыў усыллары. ҚМУ хабаршысы, 2011, 1-2-саны, 58-60.